

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

”מורנו” להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

שימוש באמצעי תחבורה בימים הקודמים לשבת

שיעור מספר 12

חייב אדם להגיע מוכן לשבת. המשמעות היא שהמרחב של השבת מתחיל לפני השבת עצמה. יש לדבר זה מספר השלכות הלכתיות. בשיעור הנוכחי נעסוק בהשפעה של חיוב זה על השימוש באמצעי תחבורה והיציאה לדרך לפני שבת, מהי המשמעות ביום ששי, ואף בימים הקודמים. נשתדל להבין ממסקנות הפוסקים על גודרי מרחב השבת כפי שהוא מתבטא בימים הקודמים לשבת.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יט עמוד א

תנו רבנן: אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת. במה דברים אמורים - לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה - שפיר דמי. ופוסק עמו על מנת לשבות, ואינו שובת, דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו צריך. ומצור לצידן, אפילו בערב שבת מותר.

לכאורה בברייתא זו יש שני חידושים -

א. האיסור להפליג בספינה שלושה ימים קודם השבת.

ב. ההיתר להפליג לדבר מצווה בערב שבת.

חלקו התנאים האם, כאשר יודע שההפלגה תימשך לתוך השבת, צריך לפסוק (עם הספן) לשבות, למרות שידוע שהוא לא ישבות.

באיזה איסור מדובר? ואם יש איסור, למה מתירים אותו בנסיבות מסוימות? בדברי הראשונים מצאנו שיטות רבות -

א. רשב"ם - שביתת כלים

תוספות מסכת עירובין דף מג עמוד א

פסק רשב"ם דמותר ליכנס בספינה מבע"י בערב שבת.... הא דתניא סוף פ"ק דשבת (דף יט.) אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים אתיא כב"ש דלא שרו לעשות מלאכה בערב שבת אלא בכדי שיעשו מבעוד יום אבל לב"ה דשרו עם השמש אף על פי שהמלאכה נעשית בשבת שרי ליכנס ואף על גב דבההיא ברייתא פליגי רבי ורבן שמעון בן גמליאל אליבא דב"ש פליגי.

הרשב"ם מחזיר אותנו לשיעורים הקודמים. לדעתו מדובר כאן בחיוב השבתת הכלים. זו דעת בית שמאי בלבד, וממילא אנו, הפוסקים הלכה כבית הלל, יכולים להפליג סמוך לשבת.

גם אחרי שנקבל שהאיסור כאן הוא מצד שביתת כלים, יש כאן חידוש גדול - שביתת שמאי דחו שביתת כלים במקום מצווה (שהרי התירו להפליג לדבר מצווה!).

הרשב"ם, המתיר לעלות לספינה בסמוך לשבת, בהכרח חולק ומתיר את כל האיסורים שכתבו שאר הראשונים. תוך שנביא את יתר השיטות נחזור ונבאר מדוע הרשב"ם חולק ומתיר.

ב. רבנו חננאל - משום גזירת תחומין

רבינו חננאל מסכת שבת דף יט עמוד א

הא דתנו רבנן אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת יש מי שאומרים בזמן שגוששת ואין במים י' טפחים ומשום גזירת תחומין נגעו בה אבל למעלה מ' טפחים לא גזרו ומשום הכי נהגו להפליג בים הגדול.

בכניסת השבת נקבע מקומו של אדם. חז"ל תיקנו שסביב מקומו יש לו תחום של אלפיים אמה (שולחן ערוך סימן שצז סעיף א. מדאורייתא התחום הרבה יותר רחב מזה). סביר להניח שהספינה תנוע יותר מאלפיים אמה (קקילומטר) במהלך השבת. רבנו חננאל הסביר שזה טעם האיסור.

מדברי רבנו חננאל נובעת נפקא מינה – מכיוון ש"אין תחומין למעלה מעשרה" כלומר שהתקנה לא חלה על מה שנע למעלה מעשרה טפחים (בערך מטר) מהקרקע, אם הספינה שטה בגובה של יותר מעשרה טפחים מקרקעית הים, אין בעיית תחומין למי ששט בספינה.
הרי"ף הקשה כמה קושיות על דבריו –

רי"ף מסכת שבת דף ז עמוד ב

האי טעמא פריכא הוא –

- א. דאי מהאי טעמא הוא דאין מפליגין, הוה ליה למיתנא "אין מפליגין בספינה קטנה", אמאי תני ספינה סתם, דמשמע בין קטנה בין גדולה?
- ב. ועוד – מאי איריא ג' ימים, אפי' טפי נמי?
- ג. ועוד לדבר מצוה אמאי שרי?

א. לפי טעמו של ר"ח, הגזירה מוגבלת לשייט במים רדודים, קשה, מדוע נשנתה הגזירה כגזירה כללית? ב. במקרים בהם יש איסור תחומין, לכאורה ההפלגה אסורה להפליג גם ביום א' ? ג. כיצד נדחה איסור תחומין כאשר יש צורך מצווה?

צריך להבין מדוע הרשב"ם לא אסר מהטעמים שכתבו שאר הראשונים. ואכן הוא הסביר -

תוספות מסכת עירובין דף מג עמוד א

אפילו שהספינה הולכת חוץ לתחום בשבת דספינה ממילא אזלא ואיהו לא מידי עביד ובלבד שלא יצא חוץ לספינה והספינה כולה כארבע אמות

כאמור, מקומו של האדם נקבע בכניסת שבת. מקומו של אדם במקרה זה הוא הספינה. ממילא אין בעיה של תחומין (בהמשך התוספות מבואר שבשבת עצמה יהיה אסור לעלות לספינה מטעם זה). וכך הסביר האור זרוע את ר"ח –

ספר אור זרוע חלק ב - הלכות ערב שבת סימן ג

ונראה בעיני לפרש דפר"ח סבר דתחומין דרבנן אפי' למהלך ברגליו והכא שהוא יושב וספינה היא דקאזלא משום דמיה הוא דקממטו לה אפי' איסורא דרבנן ליכא. אלא משום מראית העין הלכך יום ויומים קודם השבת אסור משום מראית העין דמחזי שרוצה ללכת לדרך בשבת אבל ג' ימים קודם השבת שרי דלא אוושא מילתא כולי האי

האור זרוע הסביר שר"ח מסכים לדברי הרשב"ם, וסבר שיש איסור תחומין, אך רק משום מראית עין. לפי ביאור האור זרוע בשיטת ר"ח, ניתן לתרץ את הקושיות של הרי"ף – כנראה שאם הפליג יותר מג' ימים לפני השבת, אין כ"כ מראית עין בהמשך ההפלגה. וכן כששטים לדבר המצווה נדחה החשש של מראית העין. בדומה לכך כתב שו"ע הרב -

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן רמח סעיף ה

ואם נכנס לספינה קודם ג' ימים לפני השבת דהיינו בשלישי בשבת או קודם לכן, מותר לילך בה בשבת חוץ לתחום ... דכיון שאיסור תחומין אינו אלא מדבריהם, לא רצו להחמיר כל כך לאסור כשנכנס לספינה קודם ג' ימים, כיון שהוא אינו עושה כלום, והספינה היא שמוליכה אותו מחוץ לתחום.

הב"ח נתן טעם אחר מדוע ר"ח סבר שאין איסור תחומין בים –

ב"ח אורח חיים סימן רמח אות ד

יש לומר דאיסור תחום אלפים אמה מדרבנן לא אסרוה אלא ביבשה, כיון דאיכא נמי איסור תחומין דבר תורה ביבשה, דהיינו י"ב מיל, אבל במים, שאין שם איסור תחומין דבר תורה כלל, דלא דמי למחנה ישראל שהיה ביבשה, ולא אסרו תחומין במים אלא שלא לחלק בין ים ליבשה. הילכך במקום מצוה לא העמידו דבריהם אלו, דאינן איסור גמור אפילו מדרבנן

האור זרוע כתב שאין תחומין מכיוון שהוא לא פעיל ביציאה מהתחום, ואילו הב"ח כתב שקטגורית איסור תחומין נאמר על יבשה, ולא על ים. בזאת הוא מיישב את הקושיה השלישית, מדוע הקלו במקום מצווה (נפקא מינה, לשם העניין – האם השוהה מספר קילומטרים בשבת יעבור על איסור תחומין?) באשר לקושייתו הראשונה של הריף על ר"ח, הב"ח תירץ תירוץ פשוט –

ב"ח אורח חיים סימן רמח

מה שהקשה דאמאי תנא ספינה סתם, ליתני "אין מפליגין בספינה קטנה", יש לומר דמילתא דפשיטא היא להאי טעמא, ואין צריך לפרש

מה דעת הריף בעניין איסור תחומין?
לכאורה מזה שדחה את הטעם של ר"ח משמע שלדעתו אין איסור –

שו"ת מהרי"ק סימן מה

וגם לפי רבינו יצחק (הריף) נלע"ד דצריך לומר דגם למטה מעשרה שרי היכא דהפליג ג' ימים קודם השבת ... ודאי נראה דאפי' יש תחומין למעלה מ"י איכא למישרי היכא דהפליג ג' ימים דתחומין דרבנן. דאפילו למ"ד תחומין דאורייתא הני מילי היכא שהוא מהלך ברגליו אבל בהא דלאו מידי עביד אלא מיא ממטו ליה לספינה או הנכרים המלחים פשיטא דליכא איסורא דאורייתא

המהרי"ק הסביר שלעניין תחומין הריף הסכים עם הסברי הרשב"ם או הב"ח, ולא אסר את השיט משום תחומין כלל.
אך הרמב"ם, שכפי שנראה, ביאר את הגמרא כמו הריף, כתב בתשובה –

שו"ת הרמב"ם סימן שח

אין הפרש בין ההליכה בספינה ובין ההליכה על גבי צואר של קורות והדומה להם הכל מותר, אלא אם כן לא יהיו עמוקים ויהיה בין שטחם ובין שטח הארץ פחות מעשרה טפחים ואז תהיה ההליכה באלו המים בשבת אסור, ואין ההליכה באלו כדן ההליכה בארץ, ויתלה בזה אסור תחומין. ואמנם המים הרבים שגבהם עשרה טפחים או יותר ההליכה על גבם מותר בשבת לפי שאין אסור תחומין למעלה מעשרה בכרמלית ומפני זה היה מותר ללכת בימים המלוחים תמיד על איזה תכונה שיהיו.

בהמשך נראה שהרמב"ם הסביר את הברייתא בשונה מר"ח. גם בתשובה הוא כתב שעקרונית אין איסור. אך זה רק מפני שההפלגה אליה התייחס היא הפלגה במים עמוקים. כאשר מדובר במים רדודים, הרמב"ם הסכים עם ר"ח שיש איסור תחומין.

אם כך, יש לשים לב – נראה שהרמב"ם הסביר את הברייתא באופן שונה מר"ח. הרמב"ם הסכים שיש איסור תחומין במצבים מסויימים, אך סבר שהברייתא עסקה במציאות בה איסור זה לא קיים, אלא באיסור אחר, אותו נלמד בהמשך בהמשך.

לחידוד העניין – הריף הקשה על ר"ח מדוע לא סייג את הגזירה רק למים רדודים. הב"ח כתב שלפי טעמו של הר"ח סיווג זה מובן מאליו, כך שזו לא קושיה. אך נראה שהריף הבין כמו שכתב הרמב"ם – רוב שיטת הספינות הוא במים עמוקים, ולכן ברור שאם לא נאמר אחרת, הברייתא עוסקת דווקא במים עמוקים. אילו היה מדובר במים רדודים אין הכי נמי – באמת יש לאסור משום תחומין.

בית יוסף אורח חיים סימן רמח אות ב

ואשתמיטתיה למר (למהרי"ק) תשובת הרמב"ם, שהיא אוסרת להלך בשבת בספינה חוץ לתחום אם אין המים גבוהים עשרה טפחים. ומסתמא לא פליג אהרי"ף רבו. ועוד שהם שוים בטעם איסור להפליג

הבית יוסף סיכם שאם הרמב"ם אסר שייט במים רדודים משום תחומין, סביר שהבין שגם הריף חשש לזה.

נסכם את ש'העלנו בחכתנו' עד כה –

לפי הרשב"ם הברייתא נשנתה אליבא דבית שמאי, ולהלכה אין שום איסור בשיט בשבת.

ר"ח כתב שטעם הברייתא הוא משום שהספינה תצא מהתחום בו התחילה את השבת.

הרשב"ם כתב שמכיוון שהאדם שבת בספינה, הספינה היא מקומו, ותנועתה איננה מוציאה אותו ממקומו.

הב"ח כתב שבאופן עקרוני איסור תחומין נגזר רק על תנועה על היבשה, ולא בים.

הב"ח הסביר שמאחד מהטעמים הללו גזירת התחומין של הספינה אינה כלולה בגזירה המקורית, ולכן ניתן להתיר לעלות לספינה לצורך מצווה וכדו'. האור זרוע הסביר שעקרונית ר"ח מסכים עם הרשב"ם, והאיסור הוא רק משום מראית עין.

המהרי"ק למד שהרמב"ם והריף סברו שאין איסור תחומין במים, מאחד מהטעמים הנ"ל.

אך בתשובת הרמב"ם כתוב שהברייתא עוסקת רק בדבר שייט במים עמוקים. במים רדודים יש איסור תחומין, ובמים עמוקים יש גזירה אחרת, בה נעסוק עתה.

ג. הריף והרמב"ם – משום עונג שבת

קושיות הרי"ף רומזות לכך שהאיסור בו הגמרא עוסקת הוא בהכרח איסור קל יותר, שניתן לדחות במקום מצווה. הריף והרמב"ם התבססו על הסמיכות לברייתא הבאה בגמרא –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יט עמוד א

תנו רבנן: אין צרין על עיירות של נכרים פחות משלשה ימים קודם לשבת, ואם התחילו - אין מפסיקין.

מה המכנה המשותף של ההפלה בספינה ועריכת מצור?

רי"ף מסכת שבת דף ז עמוד ב

היינו טעמא דאין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת משום בטול מצות עונג שבת דכל ג' ימים הוא להו שינוי וסת משום נענוע הספינה כדכתיב בהו יחוגו וינועו כשכור וגוי ולא יכלי למעבד עונג שבת ולאחר שלשת ימים הוא להו נייחא ובעי מיכלא ומקיימי מצות עונג שבת ... והוא הדין שאין צרין על עיירות של נכרים פחות משלשה ימים קודם לשבת משום דלא מיתהני להו מיכלא ומשתיא תוך ג' ימים משום טרדא ופחדא דליבא ולבתר תלתא יומי פרח פחדיהו ומקיימי ליה לעונג שבת

וכן כתב הרמב"ם –

רמב"ם הלכות שבת פרק ל הלכה יג

אין צרין על עיירות של גוים פחות משלשה ימים קודם השבת, כדי שתתישב דעת אנשי המלחמה עליהן ולא יהיו מבוהלים וטרודים בשבת, ומפני זה אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת כדי שתתישב דעתו עליו קודם השבת ולא יצטער יתר מדאי

יש מצבים שדורשות הסתגלות של כמה ימים. כיוון שיש חיוב על האדם להגיע לשבת מוכן, עליו להתחיל פעילויות שכאלה כמה ימים מראש, בכדי שלא יפגעו בחיוב עונג שבת. עתה מובן -

רי"ף מסכת שבת דף ז עמוד ב

והיינו טעמא דלדבר מצוה שרי משום דפטיירי ממצות עונג

הכלל הוא שהעוסק במצווה פטור מן המצווה. העוסקים במצוות אחרות פטורים ממצוות עונג שבת, ולכן הפלגתם מותרת.

ד. תוספות – גזירת שייט

תוספות מסכת שבת דף יט עמוד א

אין מפליגין בספינה - אפילו תוך התחום אסור משום שט

תוספות מפנים אותנו לגזירה האוסרת לשוט, לשחות, בשבת. חז"ל אסרו על השחייה שמא יעשה חבית של שייטין (ביצה לו). תוספות למדו שאיסור זה חל גם על הפלגה, אך האיסור נדחה מפני צורך מצווה, וכן אם התחיל שלושה ימים קודם לשבת הגזירה לא חלה.

באשר לשאר האיסורים מסתבר שבעלי התוספות סברו כרשב"ם (נכדו של רש"י, שהיה גם אחד מבעלי התוספות. וכך משמע מתוספות עירובין מג. ד"ה "הלכה כרבן גמליאל").

ה. בעל המאור – "תחום" שבת

המאור הקטן מסכת שבת דף ז עמוד א

ולי נראה טעם אחר, בין בזו, בין במה שאמרו "אין צרין על עיירות של נכרים", דכולהו מקום סכנה הוא, וכל שלשה ימים קודם לשבת קמי שבתא מקרי, ונראה כמתנה לדחות את השבת, מפני שאין דבר שעומד בפני פקוח נפש

בברייתות הללו מדובר בפעילות מסוכנת, שמטבעה סביר שתדרוש מן האדם לעשות מלאכות לצורך 'פיקוח נפש'. כמובן שכאשר אדם נמצא במציאות של סכנת נפשות, מוטל עליו לעשות כל שביכולתו בכדי למנוע את הסיכון. אך אסור לו להכניס את עצמו לסכנה לפני שבת. מה מוגדר כ"לפני" שבת? אומר בעל המאור – "שלושה ימים קודם לשבת – קמי שבתא מקרי".

שימו לב שבעל המאור הוא הראשון שהעלה את הנושא של המלאכות האסורות שעושים הספנים בשבת. ר"ח עסק בתחומין, הריף ורמב"ם עסקו בעונג שבת, בעלי התוספות עסקו בגזירה שמא יעשה כלי שייט. מה סוברים הראשונים הללו לגבי האיסור שכתב בעל המאור?

אפשרות אחת היא לומר שהם לא סברו ש"תחום השבת" מתרחב ומכיל את הימים הקודמים לשבת. אם יש פיקוח נפש, חובה לחלל שבת. אין חובה להתחיל את הפעילות הרבה מראש בכדי להימנע מחילול שבת (כיוון זה לא עד כדי כך מפתיע. על פניו בעל המאור עצמו גם מודה שמותר לצאת להפלגה של שבועיים בימים הראשונים של השבוע, כשם שאין ציפיה שהמצור יסתיים תוך שלושה ימים. המשמעות היא שאין איסור כולל להתחיל פעילות שסופה להגיע לידי חובה לחלל שבת משום פיקוח נפש, אלא רק בימים ש"קמי שבתא". לפי הכיוון הנוכחי, הראשונים האחרים בסך הכל חולקים על המושג של "קמי שבתא". כולם מודים שבזמן שאינו "קמי שבתא" אין איסור להתחיל פעילות שסופה בהכרח תחייב חילול שבת משום פיקוח נפש). בהקשר זה ראוי לציין – בתחילת הדברים למדנו את שיטת ר"ח, שאסר את ההפלגה משום איסור תחומין. הרי"ף הקשה עליו כמה קושיות, אחת מהן – אם האיסור הוא משום תחומין, מדוע הפלגה מוקדם יותר בשבוע מותרת? על כך כתב הב"ח (רמח ד) שהדגה מיציאה מהתחום בשבת מוטלת עליו רק "בתחום" השבת – לקראת סוף השבוע.

אך מהראשונים, ואפילו הגמרא, יתכן לדייק כיוון אחר -

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יט עמוד א

ופוסק עמו על מנת לשבות, ואינו שובת, דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו צריך.

רש"י מסכת שבת דף יט עמוד א

ופוסק - עם הנכרי על מנת לשבות, ואין צריך לשבות.

מדובר על ספינה של נכרים. הם מנהיגים את הספינה. הנוסע היהודי מתנה איתם שלא יקדמו את הספינה בשבת (שהרי אסור ליהנות ממלאכה שנכרי עושה עבורו) ואז אם הנכרי מתפעל ומקדם את הספינה הוא עושה עבור עצמו – אין בכך בעיה. הריצב"א, מבעלי התוספות, למד את הגזירה כמו שראינו בתוספות לעיל, שזו חלק מהגזירה האוסרת שחייה. הוא מציע טעם דומה, אך נשים לב ללשונו –

תוספות מסכת עירובין דף מג עמוד א

וטעם שאסור ליכנס בספינה אומר ריצב"א משום דדמי לשט בנהר, ואסור גזירה שמא יעשה חבית של שייטין, אי נמי שמא ינהיג הספינה והוי כמוליכה ארבע אמות בכרמלית

"שמא ינהיג הספינה" – משמע שלא מדובר בספינה שמנהיג ישראל!

מדברי הראשונים הללו נשמע שהבינו שמדובר בספינה של נכרי, מסתבר שישראל לא יידרש להפעיל אותה בשבת, ולכן מציאותית אין לחשוש שישראל ייאלץ לחלל שבת. לפי כיוון זה יש מקום לתהות מה יסברו הראשונים הללו במציאות בה ישראל בהכרח ייאלץ לחלל שבת משום פיקוח נפש. והר"ן הביא שהרמב"ן סבר כבעל המאור, ואכן התיר אם זו המציאות –

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף ז עמוד ב

אבל הרי"ז הלוי ז"ל כתב טעם (כאן הוא חוזר על דברי בעל המאור. הרי"ז הלוי – רבנו זרחיה, בעל המאור)... ועל דרך זה התיר הרמב"ן ז"ל מפרשי ימים שיכנסו בים בשבת ולפרוש מן הנמל ואין חוששין, משום דכשאסרו... לא אמרו אלא... שכל המלאכה הנעשית בה אינה נעשית אלא בשבילו. אבל בספינה שרובה נכרים, וישראלים מועטים נכנסים בה, כיון דרובה נכרים – על שם הנכרי היא נעשית וכדאמרין בפ' כל כתבי (ד' קכב א) במסבה שרובה נכרים והדליק נכרי את הנר שמותר לישראלים שבה להשתמש לאורה.

הר"ן הבין שהרמב"ן סבר כמו בעל המאור, שהאיסור הוא מפני שמכניס את עצמו לסכנה שתוביל לחילול שבת. ממילא יש נפקא מינה אם הוא רק אחד מני נוסעים רבים, ואז חילול השבת לא נעשה עבורו (בגדרי הדין הזה עסקנו בשיעור מספר 2). כאמור, זה כבר עולה מהגמרא עצמה, שאמרה שיתנה שלא ינהיג את הספינה בשבת, ואזי המלאכה לא נעשית עבורו, ומותר ליהנות ממנה.

1. רמב"ן לפי הריטב"א – חלק מאיסור אמירה לנכרי

הר"ן והריטב"א היו שניהם תלמידי-תלמידיו של הרמב"ן.
 הר"ן הבין שהרמב"ן למד את הברייתא כמו בעל המאור, ומטעם זה התיר כאשר המלאכות לא נעשו עבור ישראל.
 אך הריטב"א הבין שלפי הרמב"ן זה גופה טעם האיסור –

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף יט עמוד א

והנכון והעיקר בזה מה שפ"י רבינו הגדול ז"ל, דמתניתין בספינה שרובה ישראל או מחצה על מחצה, ויש במלחות הספינה [פעילות המלחים] כמה מלאכות של תורה, קושר ומתיר וכיוצא בו וכמה איסורין דרבנן, וכשנכנס שם בערב שבת, אף על פי שקבלנות היא, מכל מקום נראית כאילו ישראל מצוה לו לעשות, וכאילו עושה בשליחותו, כיון שישראל שם ונראה כעושה מלאכת קבלנות בביתו של ישראל שהוא אסור, אבל ברביעי ובחמישי דלא מינכרא מילתא בשבת עשאוה כאילו הוא קבלת בנין חוץ לתחום שהוא מותר, ומזה הטעם התירוהו לדבר מצוה, וראיה לפי זה מדתניא בתוספתא דמכילתין (פי"ד הי"ב) מילא מים להשקות בהמתו משקה אחריו ישראל ואם בשביל ישראל אסור, אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת, סמכו ענין זה, כלומר כי טעם האיסור מפני שנראה כאילו עשה גוי בשביל ישראל...

את מושג השליחות בהקשר של אמירה לנכרי פגשנו בשיעור הראשון. הריטב"א הוכיח שיש קשר בין הברייתא שלנו לבין גזירת איסור הנאה ממעשה נכרי מזה שבתוספתא הברייתא שלנו נמצאת ישירות אחרי הברייתא שאוסרת הנאה ממים ששאב נכרי בשבת (הברייתא שפתחה את שיעור 2). בשיעור 10 למדנו על איסור השכרת כלים לנכרי, ולפי חלק מהראשונים האיסור היה מפני שנראה כשלוחו. הריטב"א הבין שהרמב"ן למד שברייתא זו היא חלק מאותו האיסור, שהנכרי לא יראה כשלוחו של ישראל לחלל שבת (יצוין שהברייתא שאסרה השכרת כלים בימים לפני שבת היא הברייתא הקודמת לברייתא שלנו). בשיעור 7 למדנו על החלוקה בין מה שנעשה בתחום ומחוץ לו, ומזה למדנו שפעמים שאין איסור ממש של אמירה לנכרי, אלא רק מראית עין. ולכאורה המקרה שלנו דומה למקרים הללו, ולכן אם אין מראית עין – מותר. שם לא היה מראית עין מכיוון שהמלאכה נעשתה מחוץ לתחום. כאן אין מראית עין מכיוון שמפליגים לפני "תחום השבת" (כפי שהוגדר בבעל המאור).

(יצוין שבריטב"א כתוב "אבל ברביעי ובחמישי דלא מינכרא מילתא", כלומר – תוך שלושה ימים. וכבר תמהו עליו הפוסקים).
 ובהמשך למד הריטב"א מכך קולות משמעותיות –

ובזה נתקיים המנהג שנהגו להפליג בים, דהשתא רוב ההולכים בספינה גוים ואדעתא דגוי עבדי, וכדאמרין במרחץ המרחצת [המופעלת] בשבת (לקמן קכ"ב א')

בשיעור 2 למדנו שאם המלאכה נעשית עבור נכרים, ו"נר לאחד נר למאה", אין איסור ליהנות ממלאכתו של הנכרי. לפיכך למד הריטב"א שלפי הרמב"ן האיסור לא חל כשמדובר על הפלגה עם נוסעים מרובים, שרובם נכרים.

סיכום שיטות הראשונים

בברייתא נאמר שאסור להפליג שלושה ימים קודם לשבת, ולדבר מצווה מותר.
 לפי הרשב"ם הברייתא נשנתה אליבא דבית שמאי, ולהלכה אין שום איסור להפליג בכלי שייט בשבת.
 ר"ח כתב שטעם הברייתא הוא משום שהאדם המפליג בספינה יוצא מהתחום בו התחיל את השבת.
 הרשב"ם כתב שמכיוון שהאדם שבת בספינה, הספינה היא מקומו, ותנועתה לא מוציאה אותו ממקומו.
 הב"ח כתב שבאופן עקרוני גזרת תחומין חלה על הנעים ביבשה, ולא על מי ששט בים.
 הב"ח הסביר שמאחד מהטעמים הללו גזירת התחומין של הספינה אינה כלולה בגזירה המקורית, ולכן ניתן להתיר אותה לצורך מצווה וכדו'. האור זרוע הסביר שעקרונית ר"ח מסכים עם הרשב"ם, והאיסור הוא רק משום מראית עין.

הרמב"ם והריף ביארו שאסור לעשות פעילויות שדורשות הסתגלות לפני שבת. לכן פעילויות כמו שייט וציאה לקרב אסורות, אלא אם כן יתחילו בזמן שיאפשר לאנשים להתרגל למציאות בלי לפגוע בעונג שבת.
 המהרי"ק למד שהרמב"ם והריף סברו שזהו האיסור היחיד, ואין איסור תחומין בים.

אך בתשובת הרמב"ם כתוב שהברייתא עוסקת במים עמוקים, ובהם יש הבחנה בין התחלה תוך שלושה ימים או קודם לכך. במים רדודים יש איסור תחומין, ובהם אסור לשוט בשבת גם אם התחיל הרבה קודם. וכך כתב הבית יוסף בשיטת הרמב"ם והריף.

בעלי התוספות ביארו שהברייתא אסרה שמא יתקן כלי שייט, זו אותה גזירה האוסרת שחייה בשבת. בעל המאור כתב שבזמן שלפני שבת אסור לייצר אונס שיכריח חילול שבת משום פיקוח נפש. הר"ן כתב שלפי זה אפשר להקל אם מדובר בספינת נוסעים שרובה נכרים, מכיוון שאז המלאכות לא נעשות בשביל ישראל.

מה סוברים יתר הראשונים? אפשרות אחת – הם לא סוברים שיש הגדרה של זמן "לפני שבת" בו אסור להכניס עצמו לאונס. אפשרות שנייה – עקרונית הם היו מודים לבעל המאור, אך במציאות שם מדובר על ספנים נכרים, והוא מתנה איתם שלא יעשו מלאכות עבורו. לפי כיוון זה יתכן שאם הספינה מונהגת על ידי ישראל יהיה אסור להפליג בה באופן שייכנס לשבת.

הריטב"א למד בשיטת הרמב"ן שטעם האיסור הוא מפני שנראה כאומר לנכרי לעשות מלאכה בשבת עבורו. מכיוון שמדובר רק במראית עין של אמירה לנכרי, איסור זה נדחה לצורך מצווה. אם מתחיל את ההפלגה כמה ימים מראש, זה לא נראה כמו שמצווה אותו לחלל שבת. ונפקא מינה בספינה שרוב נוסעיה נכרים, שם אין אפילו מראית איסור של אמירה לנכרי.

להלכה

א. הטעם שנפסק להלכה –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמח סעיף ב

הא דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת, הטעם משום עונג שבת, שכל שלשה ימים הראשונים יש להם צער ובלבול.

השולחן ערוך הסביר שטעם האיסור הוא משום עונג שבת, כדברי הריף והרמב"ם.
והרמ"א הוסיף –

רמ"א על השולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמח סעיף ב

וכן בספינה שיטריך הישראל לנא לדי מלאכה בשבת. אסור ליכנס בה שלשה ימים קודם השבת

הרמ"א כתב שמלבד הטעם של עונג שבת, יש גם את הטעם של בעל המאור, של הכנסת עצמו לסכנה שתדרוש חילול שבת (כבר הערנו לעיל שבהחלט יתכן שהריף והרמב"ם לא חלקו על הטעם הזה. כך או כך, הרמ"א פסק שיש לחשוש לזה).

ב. תחומין בספינה – טעמו של ר"ח

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמח סעיף ג

אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שבייתה, אף על פי שמפלטת בשבת, מותר, והוא שלא יצא מהספינה מעת שקנה שבייתה

השולחן ערוך פסק כרשב"ם, שכל הספינה נחשבת כיחידה אחת-מקומו, ואם התחיל את שבייתו בספינה, כולה מקומו.

❖ הרחבות – האם הרמ"א הקל עוד יותר מהשולחן ערוך בשבייתה בספינה?

ראינו לעיל שחלקו המהרי"ק והב"י האם הריף והרמב"ם אוסרים כשהספינה שטה בגובה פחות מעשרה טפחים מהקרקעית. הב"י פסק את דבריו בשולחן ערוך –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמח סעיף ב

ולפיכך מותר להפליג בהם ... והוא שלא יהא ידוע לנו שאין בעומקם עשרה טפחים, אבל במקום שידוע לנו שמקרקע הספינה לקרקע הנהר פחות מעשרה טפחים, אסור משום איסור תחומין

כפי שראינו, יש סיבות רבות מדוע איסור תחומין לא שייך במציאות זו. ביאר במשנה ברורה (ס"ק יג) שמסיבות אלו, תולים להקל. ואילו הרמ"א –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמח סעיף א

... שרי ... ואפילו אין בגובה המים טפחים

אם כך השולחן ערוך פסק שהיתר היציאה מהתחום בספינה הוא מחמת שהספינה יותר מעשרה טפחים מהקרקעית. ואילו הרמ"א סבר שכל הספינה נחשבת מקומו של האדם, ולכן גובה המים לא משנים. הגר"א הסביר שזו נפקא מינה גם ליציאה שלושה ימים לפני השבת –

ביאור הגר"א אורח חיים סימן רמח סעיף ב

אבל כו' אסור כו'. רצונו (של השו"ע) לומר - **אפילו מיום ראשון**, כדעת הרי"ף, וכמו שדחה בב"י דברי מהרי"ק, וזהו שכתב "אסור" – אפילו הפליג ביום ראשון אסור בשבת במקום כו'. והוסיף הרמ"א "לצאת", שאין איסור אלא לצאת בתוך ג' ימים

❖ הרחבות – תשובת מראה הבזק – דיני עירובין בספינה

חשוב לציין שכל הדיון הוא בספינה (ובהמשך – במטוס) שנפרדים מהקרקע, ולכן יתכן ואין בהם בעיה של תחומין. ברכב, רכבת וכדומה לכו"ע יש איסור תחומין (ויותר מכך – בדרך כלל יציאה מהעיר ברכבים שכאלה כרוכה באיסור תחומין דאורייתא!).

❖ הרחבות – הטעמים לאיסור נסיעה ברכבת

ג. פסיקה גם כדברי בעל המאור

הצגנו לעיל שבהחלט יתכן שראשונים אחרים יודו לדברי בעל המאור, אלא סברו שהגמרא עוסקת בספינה של נכרים, ולכן אין חשש שישראל יצטרך לחלל שבת (חשוב לציין שגם דברי הריטב"א נכונים להלכה, וחשוב שהמלאכות שעושה הנכרי לא ייעשו עבור ישראל. אלא שרוב הראשונים סברו שבעיה זו נפתרת על ידי כך שמתנה שישבות בשבת, ואזי המלאכה לא נעשית בשבילו). הראינו לעיל שהרמ"א פסק שאם אכן סביר שישראל יצטרך לחלל שבת מפני פיקוח נפש, אסור להפליג בשלושת הימים הקודמים לשבת.

שו"ת הריב"ש סימן יז

שאלת: על היהודים שהולכים בשיירה ... ומפני הסכנה, לא יוכלו ליעכב במדבר לבדם בשבת. ולכן נסתפקת, אם ראוי למחות בידם, שלא יצאו בשיירה במדברות, למען לא יבאו לחלל את השבת, אף על פי שאין להם במה שיחיו כי אם בהליכה עם השיירות.

תשובה: דבר זה ... מתורת הרב ר' זרחיה הלוי בעל המאור ז"ל למדנו. כי ההיא דגרסי' (בפ"ק דשבת יט): ת"ר: אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת; ... הרב בעל המאור ז"ל, כתב טעם ... דכולהו מקום סכנה הוא, וכל שלשה ימים קודם לשבת, קמי שבתא מיקרי. ונראה כמתנה לדחות את השבת, מפני שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש.... ולפי זה כל שיוצא מן הישוב בשיירה למדברות, ביום ראשון ויום שני ויום שלישי מותר, לפי שאלו הג' ימים מן השבוע, מתיחסים לשבת שעבר, ונקראים בתר שבתא. ואין לו להמנע מלצאת מחמת השבת הבאה, שאז אם יהיה לו סכנה ויצטרך לחלל מפני פקוח נפש, מותר הוא, ואין בכאן איסור. אבל, ביוצא מן הישוב למדבר ביום רביעי ויום חמישי וערב שבת, אסור, לפי ששלשה ימים אלו מתיחסים לשבת הבאה, ונקראים קמי שבתא... ואף על פי שהרי"ף ז"ל, והר"ם ז"ל, פירשו הברייתא זו בדרך אחרת, ... מ"מ הדין דין אמת

הריב"ש הציג את השיטה הזאת בדיוק – אמנם ביארנו את הברייתא כריף והרמב"ם, אך דברי בעל המאור לא נדחו מההלכה. ונפקא מינה ליציאה למסע במדבר, מקום שסביר שייאלץ לחלל שבת מפני הסכנה. בהמשך התשובה מבואר שרוב הספינות שלנו מונהגות על ידי נכרים, ולכן אין את החשש של בעל המאור בשייט שכזה. אך בדברים אחרים, כמו יציאה בשיירה במדבר, בהחלט יש.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמח סעיף ד

היוצאים בשיירה במדבר, והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר בשבת לבדם, ג' ימים קודם שבת אסורים לצאת, וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת, ואם אחר כך יארע לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פיקוח נפש, מותר, ואין כאן חילול; והעולה לארץ ישראל, אם נזדמנה לו שיירה אפילו בערב שבת, כיון דדבר מצוה הוא, יכול לפרוש; ופוסק עמהם לשבות, ואם אחר שיהיו במדבר לא ירצו לשבות עמו, יכול ללכת עמהם חוץ לתחום, מפני פיקוח נפש.

השולחן ערוך פסק כריב"ש – אמנם עיקר טעם איסור ההפלגה בשבת הוא מפני ביטול עונג שבת, אך גם דברי בעל המאור נכונים, ולכן אסר לצאת לדרך שסופה לבוא לידי חילול שבת מחמת פיקוח נפש. שימו לב שהוא גם ממשיך ממש עם אותם גדרים – אם יוצא בשביל מצווה, מותר לצאת גם ביום ששי, ומתנה שיפסיקו בשבת.

ברם הרדב"ז (חלק ד' סימן עז) הסביר שגם השולחן ערוך לא התכוון לפסוק כבעל המאור לגמרי, אלא רק אם אין ודאות שיהיה חילול שבת בסוף. ומטעם זה פסק המגן אברהם –

מגן אברהם סימן רמח ס"ק יד

ורבי"ל ח"יב סי' נ"ג כי דכיון דידוע בודאי שיחלל שבת אסור וכ"כ רדב"ז ח"א

כלומר, אם בודאי יוצר מצב שידרוש חילול שבת – אסור. והמשנה ברורה (ס"ק כו) ציטט את דבריו. אך פוסקים אחרים הקלו יותר –

שו"ת שבט הלוי חלק ב סימן רה

ובאמת בהא גופא עמדנו על סברת הריב"ש דהתיר גם בשיירא במדבר אף על גב שהוא ודאי גמור שיבוא לחלול שבת מכח פיקוח נפש, ולהנ"ל אתי שפיר, דכיון דחזי להרוז"ה, שהתיר בספק, או ספק קרוב לודאי – גם ודאי מותר, דאין לחלק בזה... והיוצא מזה על כל פנים, דלהלכה אין איסור לעשות פעולת היתר עכשיו אשר בסופה של דבר יצמח מזה דחית דין תורה מכח פיקוח נפש

לסיכום פסיקה זו –

בדברי בעל המאור יש חומרה וקולא. חומרה – האוסרת להיכנס עוד לפני השבת למצב שידרוש חילול שבת. קולא – המתירה להיכנס למצב שידרוש חילול שבת אם כניסה זו נעשית יותר משלושה ימים לפני השבת. הריף והרמב"ם פסקו שהאיסור להיכנס לספינה שלושה ימים לפני שבת נובע מפגיעה בעונג שבת. אך יש לבחון מה הם יאמרו על בעל המאור? ראינו בעצם שלוש אפשרויות –

1. לא לקבל את החומרה בכלל – אין איסור להיכנס למצב של פיקוח נפש לפני השבת (כך כתב ב"ד אהרן").
2. רדב"ז – לקבל רק את החומרה, ולא את הקולא – כניסה למצב שבודאי ידרוש חילול שבת אסורה תמיד. אם אין ודאות שיכנס לפיקוח נפש שידרוש חילול שבת, מותר יותר משלושה ימים לפני השבת.
3. שבט הלוי – לקבל את החומרה ואת הקולא – בעצם אין מחלוקת עם בעל המאור, סמוך לשבת אסור להיכנס למצב שידרוש חילול שבת, יותר משלושה ימים לפני שבת – מותר.

ד. סיכום ביניים – מה רלוונטי להלכה?

הרשב"ם ביאר שהאיסור הוא רק אליבא דבית שמאי. כפי שראינו, הפוסקים לא קיבלו את דבריו. **בעלי התוספות** קישרו את האיסור לגזירה שמא יתקן כלי שייט. הפוסקים לא הזכירו את הגזירה הזו בהקשר של הפלגה בספינה (אלא רק בהקשר של שחייה).

הרמב"ן כתב שאיסור ההפלגה נובע מהאיסור ליהנות ממעשה הנכרי. הראשונים והפוסקים לא הסכימו שזו כוונת הסוגיה, אך כמובן שאיסור ההנאה ממעשה הנכרי עומד בעינו. בכל הפלגה וכדו' צריך להתחשב בקריטריונים שלמדנו ולא ליהנות ממלאכה שעושה נכרי בשביל ישראל.

ר"ח כתב שהאיסור הוא משום תחומין. הבית יוסף כתב שהרמב"ם הסכים שיש לאסור אם בשייט כרוך איסור תחומין, דהיינו אם הספינה נמצאת פחות מעשרה טפחים מהקרקעית (אך לא על מציאות זו דובר בגמרא), וכך פסק בשולחן ערוך. הרמ"א חלק וכתב שאפילו אם הספינה נמצאת במים רדודים אין איסור תחומין בספינה.

הריף והרמב"ם אסרו משום עונג שבת, והשולחן ערוך והרמ"א כתבו שזהו הטעם לאיסור בסוגיה. **בעל המאור** אסר מפני הכניסה לצורך לחלל שבת מפני פיקוח נפש. כניסה למצב זה אסורה במרחב של השבת, שמתחיל שלושה ימים לפני השבת, ומותרת קודם לכן. אמנם השו"ע לא כתב שזהו הטעם של איסור ההפלגה (מפני שמדובר שם על ספינה של נכרי, ואין סיבה שישראל יחלל שבת שם), אך בכל זאת פסק כדבריו במקום בו דבריו כן רלוונטיים. הרדב"ז מגן אברהם ומשנה ברורה ביארו שכוונתו אינה ממש כבעל המאור, אלא רק אם אין ודאות שיאלצו לחלל שבת, אך שבט הלוי כתב שאין טעם לחילוק זה, והתיר כניסה לפיקוח נפש יותר משלושה ימים לפני השבת.

❖ **הרחבות – גדרי "צורך מצווה"**

נראה מספר השלכות לפסיקות הללו.

ה. השלכות לפסיקה כדברי הריף והרמב"ם

1. הפלגה בתנאים נוחים יותר

שו"ת הרמב"ם סימן שח

ואמנם ההפלגה באלו הנהרות ובמה שדומה להם מותר הוא בערב שבת לפי שהסבה שבשבילה נאמר עליה אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת ... בשביל מה שאירע בו מן האסור הצער והבלבול והקיא למקצת בני אדם ... וזו הסבה נעדרת בהליכה באלו הנהרות ולפיכך יעדר הדין הנמשך אחריה.

הרמב"ם, כאמור, פסק שטעם האיסור הוא מפני עונג שבת. הרמב"ם אומר נפקא מינה לזה – אם מדובר בשייט על מים רגועים, שם אין נטייה למחלות ים, האיסור לא רלוונטי. וכך פסק השולחן ערוך –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמח סעיף ב

הא דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת, הטעם משום עונג שבת, שכל שלשה ימים הראשונים יש להם צער ובלבול; ודוקא למפליגים בימים המלוחים, אבל בנהרות אין שום צער למפליגים בהם, ולפיכך מותר להפליג בהם אפילו בערב שבת

המאירי הרחיב את ההיתר -

בית הבחירה למאירי מסכת שבת דף יט עמוד א

יש ללמוד ממנה היתר למי שהורגל בכך או שמא בזמנים אלו לכל שהספנים בקיאים בה הרבה ואין כאן צער כל כך

וכך פסק בכף החיים –

כף החיים סימן רמח ס"ק יח

לפי טעם זה יוצא לנו היתר, דמי שהורגל לילך דרך אניה בלב ים, וכן הספנים שאמנותם בכך ואינם מרגישים שום צער ולא בלבול ואוכלים בשעת אכילה, שרי להו להפליג ג' ימים קודם שבת, שאינם מתבטלים מעונג שבת

הרב משה הדאיה (רב העיר אילת) כתב שכמו כן הטעם של מחלות ים לא רלוונטי ל"שייט תענוגות" –

תחומין י עמוד 381

.... אניות נוסעים המדורגות ביניהן כבתי מלון.... בנויות על מנת לתת לנוסעים בהם את ההרגשה הטובה ביותר ואת מיטב התענוגות שבני אדם מצפים לקבל מהפלגה שכזו... על כן בעת בניית האניה מוסיפים לה בולמי זעזועים ומכשירי איזון, כך שהאורחים לא יחושו בתחושת הנדנדוד ולא יגיעו לידי בחילה והקאות.

2. טיסה

ראשית נציין את דברי הגרמ"פ –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ג סימן צו

ובדבר שבת אינו נוגע למעשה כי יראי ה' לא יסעו בעראפלאן (מטוס) בשבת כי אף אם אין תחומין למעלה הרי לאחר שיגיע העראפלאן על הקרקע נוסעים העראפלאנס שטח גדול יותר מתחום שבת על הארץ ממש שיש כבר איסור תחומין, וגם יהיה אסור לירד וגם הא אין שום אדם נוסע בלא חפצים, וגם הא ליותר מיי"ב מיל אסור להרמ"א מדין תחומין אף למעלה מעשרה מאחר דהוא ספקא דאורייתא ובלא כל זה נמי אין לשומרי תורה ליסע בעראפלאן בשבת אף אם יכנס לשם בע"ש ויצא משם אחר השבת וממילא אין נוגע זה למעשה. ולפלפולא בעלמא ודאי אין צורך בלא הוכחות מגמ' ופוסקים.

הרב פיינשטיין מתייחס לכך שיש בעיות רבות בשלב הנחיתה בשבת.

אך כאשר יש אפשרות שהמטוס ימריא בערב שבת וינחת במוצאי שבת (עיין בתחומין לב עמוד 30), האם יש לאסור מצד עונג שבת?

הרב וולדנברג אסר לטוס במטוס מטעם זה –

שו"ת ציץ אליעזר חלק א סימן כא

והנה לדעת הרי"ף הרמב"ם והשו"ע, שטעם איסור הפלגה בספינה ג' ימים לשבת הוא משום ביטול עונג שבת, כ"ש טיסה באוירון שאסור בתוך ג' ימים לשבת אם ברור שישע במשך כל הזמן עד שבת, כי באוירון הנענוע והסבוב ושינוי הוסת הוא בהרבה יותר גדול וחזק מבספינה.

הרב צבי רייזמן הציע שבימינו טעם זה יהיה פחות רלוונטי –

תחומין לב עמוד 39

בימינו, שהטיסה נוחה ואינה גורמת "צער ובלבול", ובפרט "למי שהורגל לכך", אין מקום לחשוש לביטוח עונג שבת בטיסה. וכן כתב רבי יצחק הלוי דונר (קובץ קול התורה, חוברת סה עמוד רכד) "לכאורה בנידון דידן, באוירון, הוי יותר טוב אפילו מספינות שבנהרות, ובדואי אין בה שום צער"

ובהמשך הוא מתייחס לדברי הציץ אליעזר –

בתשובת ציץ אליעזר לא צוין התאריך בו נכתבה, וייתכן שכיום, כשהשהות במטוס נוחה, לא היה אוסר מחשש לביטול עונג שבת.

ובתשובת "במראה הבזק" הקלנו במקום הצורך –

שו"ת במראה הבזק חלק ה תשובה כט

שאלה: ביום שישי יוצאת טיסה מטוקיו לניו יורק בשעה 12:00 בצהריים. בגלל מעבר קו התאריך הטיסה מגיעה לניו יורק ביום שישי בשעה 11:00 לפני הצהריים. עד המעבר של קו התאריך יתכן וחלק מהזמן המטוס יטוס בשבת, לפי מקום היציאה ולפי מיקומו של המטוס ביחס לפני הקרקע. האם מותר לטוס בטיסה זו ואם כן האם יש מגבלות כל שהן בנוגע לטיסה וההתנהגות בה.

תשובה: מעיקר הדין מותר לו לאדם לעלות לפני שבת על טיסה זו, ובפרט לאיש עסקים. והדבר מותר גם אם הטיסה תמשך כאשר הוא טס מעל למקום שבו השבת נכנסת או כבר נכנסה. החל בשעה שבה היה חייב בשמירת שבת ועד לרגע שהמטוס יעבור את קו התאריך ימנע עצמו מלעשות פעולות שהן בגדר חילול שבת, ואז לא יבקש מאנשי הצוות לבצע עבורו פעולות כאלה.

אין כל ספק שמותר לעלות על המטוס אם זה יחצה את "קו התאריך" קודם כניסת השבת. כמבואר בשאלה, כל זה הוא כאשר הנחיתה תהיה במקום בו עדיין לא נכנסה השבת.

❖ הרחבות – תשובת במראה הבזק עם ההערות במלואם

1. השלכות לפסיקה כדברי בעל המאור

שו"ת תשב"ץ חלק א סימן כא

ומכאן אני אוסר למול את הגר בחמישי בשבת כדי שלא יבא יום ג' למילה בשבת ויצטרכו לחלל עליו שבת כדאיתא במס' שבת בפי רבי עקיבא (פ"ו ע"א) וה"ה לתינוק שחלה ונתרפא בחמישי בשבת והיה אפשר למול חד בשבת שממתנין לו עד למחר כיון שלא יכלו להמולו בזמנו

התשבץ כתב שכשם שאסור להיכנס לסכנת הפלגה או יציאה לשיירה שלושה ימים לפני השבת, כך אסור למול מילה שלא בזמנה בשלושת הימים הקודמים לשבת. הט"ז (יורה דעה סימן רסב ס"ק ג) פסק כדבריו. אך הש"ך חלק –

ש"ך יורה דעה סימן רסו סעיף קטן יח

ואין דבריו נראין, דהא אמרינן ... דהיינו דוקא לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה שפיר דמי... ואין לך מצוה גדולה מזו להלכה - המשנה ברורה פסק כש"ך –

משנה ברורה סימן שלא סעיף קטן לג

אין מחמיצין את המצוה.

ואילו הרב קוק פסק להחמיר –

שו"ת דעת כהן (ענייני יורה דעה) סימן קמה

ראוי לחוש לדברי התשב"ץ, ביחוד שיש לומר דתלי בנפשות על פי מה שכתב בספר שו"ת מהר"י אסאד (סי' ר"נ), דבאמת יש חשש סכנה במילה, אלא שהמצוה מגינה, וכיון שיש ספק ואולי אינו חייב מצד המצוה הוי קצת ספק בסכנת נפשות, על כן ראוי לחוש לעני"ד.

כלומר, מכיוון שהמילה שאינה בזמנה אינה מצווה עוברת, אין הצדקה להיכנס לסכנה דווקא לפני השבת כאשר ניתן לקיים את המצווה באותה מידה בשבוע הבא בלי הצורך לחלל שבת.

ילקוט יוסף שבת א סימן רמח סעיף ח

תינוק שחלה ונדחית המילה לאחר יום השמיני ללידתו, ונתרפא ביום חמישי, או ביום שישי, אסור למולו ביום חמישי או שישי. וכן המנהג אצלנו, שיש לחוש פן יצטרכו לחלל עליו את השבת, כדי להעלות ארוכה ומרפא למכתו. ולכן יש לדחות את המילה ליום ראשון. ובמקום שיש להם מנהג ברור למול מילה שלא בזמנה ביום חמישי או שישי, יש להניחם במנהגם, שיש להם על מה שיסמוכו. ובמקום שלא נתברר מנהגם, יש להחמיר בזה.

ברם כתב המגן אברהם –

מגן אברהם סימן שלא ס"ק ט

ולי נראה דבזמן הזה שאין רוחצין אותו ליכא למיחש לזה דלא שכיח כלל שיחללו עליו שבת

לכאורה לטענה הזו כולם יודו – כל הדיון הוא רק אם באמת מקובל לעשות מלאכות עבור התינוק בימים שאחרי המילה. אם באמת לא מקובל לחלל שבת עבור התינוק אחרי המילה, לכאורה כולם יודו שעדיף לבצע את המילה בהקדם האפשרי.

כמובן שכל הדיון הוא רק האם מוצדק לגרום חילול שבת כאשר על הפרק עומדת מצווה גדולה של מילה. אם מדובר בדבר שאינו מצווה, הפוסקים הסכימו להחמיר –

שמירת שבת כהלכתה, מהדורה תשל"ט, פרק לב סעיף לג

מיום ד' בשבוע ואילך אסור לעשות מעשה שכתוצאה ממנו יוצר מצב של פיקוח נפש ויהיה צורך בחילול שבת. ולכן, אם יש צורך בניתוח שאינו דחוף, כגון ניתוח שקדים, אם אפשר הדבר, יש לקובעו לראשית השבוע, שמא יצטרכו לחלל שבת לשם טיפול אחרי הניתוח. ובדיעבד, כאשר נעשה הניתוח שלא כדין סמוך לשבת – מותר לחלל את השבת בכל צרכי החולה שבסכנה.

רבנות-
סימן רמח

סיכום

שבת (יט) נאמר שאסור להפליג בספינה שלושה ימים קודם השבת. ראינו שש שיטות בראשונים בטעם האיסור –

1. רשב"ם – זו דעת בית שמאי, האוסרים שביתת כלים.
2. תוספות – גזירה שמא יתקן כלי שייט.
3. ר"ח – משום תחומין.
4. רמב"ן (לפי הריטב"א) – מפני איסור הנאה ממעשה שבת של נכרי.
5. רמב"ם, ריף – משום עונג שבת.
6. בעל המאור – אסור בימים הקודמים לשבת להכניס את עצמו לפיקוח נפש שיכריח חילול שבת.

להלכה –

דברי הרשב"ם והתוספות נדחו מהלכה.

ר"ח, שאסר משום תחומין, התקבל ע"י השולחן ערוך אם הספינה יותר מעשרה טפחים מהקרקעית, והרמ"א פסק שאיסור תחומין לא נאמר על הים.

הפוסקים הבינו שהגמרא לא עסקה בחששו של הרמב"ן, שיהנה ממעשה הנכרי, אך כמובן שאיסור ההנאה ממלאכת הנכרי שנעשתה בשבת עבור ישראל במקומו עומד.

להלכה השולחן ערוך (וכך עולה מהרמ"א) פסק שהטעם שאסרו הפלגה בספינה הוא מפני הפגיעה בעונג שבת.

הרמב"ם עצמו כתב נפקא מינה מדבר זה, שבנהר שאין בו טלטלה מיוחדת אין פגיעה בעונג השבת. וכך פסק השו"ע. המאירי כתב שהיתר זה חל גם על אנשי צוות וכדומה, המורגלים בטלטלה של הספינות, כדבריו פסק בכף החיים. מכאן למד הרב הדאיה שהאיסור לא חל על "שייט תענוגות", בו יש השקעה מיוחדת בכדי לוודא שהטלטלה לא תגרום אי נוחות לנוסעים.

הציץ אליעזר כתב שבטיסה הטלטלה גדולה עוד יותר. והרב צבי רייזמן כתב שיש לבדוק האם דבריו עדיין נכונים במטוסים מודרניים של ימינו.

כפי שעלה מהריב"ש, אמנם דברי בעל המאור לא היו רלוונטיים בסוגיה זו, אך הם נכונים להלכה. ואכן השו"ע פסק, והרמ"א קיבל את דבריו, שבמצב שיציאה לדרך תכריח חילול שבת משום פיקוח נפש, אסור לצאת לדרך שלושה ימים לפני השבת (כך

פסק השבט הלוי. ברם המגן אברהם והמשנה ברורה כתבו שאם יש ודאות שיווצר מצב של פיקוח נפש – אסור גם שלושה ימים לפני השבת).

לאור זאת, התשבץ אסר למול מילה שאינה בזמנה בימים הקודמים לשבת. הט"ז הרב קוק ובילקוט יוסף פסקו כדבריו. הש"ך והמשנה ברורה חלקו וכתבו לא לדחות את המצווה (שהרי בגמרא עצמה כתוב שלדבר מצווה יוצאים גם בימים הקודמים לשבת!), אך הפוסקים למדו מכאן שגם המקלים, הקלו רק לעניין ברית מילה, אך אסרו לקיים ניתוח שאפשר לדחות לימים הסמוכים לשבת.